

Abdurrezzak Tek, Prof.Dr.

1973 yılında İstanbul'da doğdu. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1998). Aynı yıl mezun olduğu fakültede Tasavvuf Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak atandı. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Müstakimzade Süleyman Sadeddin'in Risale-i Melamiye-i Bayramiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlili" adlı teziyle yüksek lisansını (2000), "Osmanlılar'da Zeyniye Kültürü ve Abdüllatif Kudsi'nin Tasavvufi Görüşleri" adlı çalışmasıyla doktorasını (2005) tamamladı. 2009 yılında doçent, 2014'te profesör oldu. Halen Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1361
İSAM Yayınları 260
Temel Kültür Dizisi 39
© Her hakkı mahfuzdur.

TASAVVUFA GİRİŞ

Abdurrezzak Tek

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Usküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr
© Her hakkı mahfuzdur.

Yayın hazırlık Binazir Haşimzade
İmla İsa Kayaalp
Bibliyografya İsmail Özbilgin
Tasarım Ender Boztürk (iç), Hasan Hüseyin Can (kapak)

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütcevelli Heyeti'nin 28.12.2004 gün
ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2024
ISBN 978-625-428-570-7

Kapak görseli: Tâc-ı şerif örnekleri

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Tek, Abdurrezzak

Tasavvufa giriş/Abdurrezzak Tek. İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları
Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2024.

182 s. ; 19,5 cm. ; çizim; fotoğraf ; infografik ; sözlük (Yayın No. ; 1361.

İSAM Yayınları ; 260. Temel Kültür Dizisi ; 39)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-625-428-570-7

İçindekiler

Kısaltmalar 7

Önsöz 9

Giriş

TASAVVUFUN TANIMI VE KAPSAMI 13

1. Hakikatin İsimlendirilmesi: Sufi ve Tasavvuf 13
2. Tasavvufun Tanımı ve Gayesi 17
3. İlim Geleneğinde Tasavvufun Yeri 24

Birinci Bölüm

TASAVVUFUN TARİHİ SÜRECİ 31

1. Tasavvufun Temeli: Züht Hayatı 31
2. Tasavvufun Teşekkülü ve Yayılması 42
3. İlk Sufi Müellifler ve Temel Eserler 59
4. Tasavvufun Dönüm Noktası: Gazzâlî 66
5. Metafizik Dönem: Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Mirası 74
6. Tasavvufun Kurumsallaşması: Tarikatlar ve Tekkeler 87
 - a. Irak ve Çevresi: Kâdiriyye, Rifâiyye, Sühreverdiyye ve Sa'diyye 91
 - b. Kuzey Afrika: Medyeniyye, Şâzeliyye, Bedeviyye, Desûkiyye ve Ticâniyye 95
 - c. Orta Asya: Yeseviyye, Kübreviyye ve Nakşibendiyye 98

- d. Hârizm Bölgesi: Halvetiyye ve Safeviyye 103
e. Anadolu Coğrafyası: Bektaşîyye, Mevlevîyye,
Bayramiyye 106
7. Dervîş Çeyizi: Sufî Kıyafet ve Eşyaları 110
8. Modern Dönemde Tasavvuf 113

İkinci Bölüm

TASAVVUFA DAİR TEMEL MESELELER 119

1. Tasavvufun Varlık ve Bilgi Anlayışı 120
 - a. Varlığın Mahiyeti: Mutlak Vücut 120
 - b. Bilginin Öznesi: Marifetullah 122
2. Tasavvufta Allah, Âlem ve İnsan Tasavvuru 127
 - a. İlahî Vechin Tezahürü: Allah-Âlem İlişkisi 127
 - b. Varlığın Gayesi: İnsân-ı Kâmil 129
3. Tasavvufî Terbiye: Haller ve Makamlar 131

Üçüncü Bölüm

ELEŞTİRİLER KARŞISINDA TASAVVUF 137

1. Yabancı Akımların Etkisi 138
2. Tasavvuf ve Teslimiyet 139
3. Şeyh ve İntisap 141
4. Şathiye ve Menkibe Dili 142
5. Râbîta, İstimdat ve Tevessül 144
6. Devran, Semâ ve Raks 145

Ekler

Sözlük 147

İleri Okumalar İçin Tavsiye Kitaplar 159

Görseller 161

Kaynakça 167

Dizin 175

Önsöz

İslam düşüncesinin temel boyutlarından birini oluşturan tasavvuf sözden çok hali, akıldan çok kalbi öncelemiş ve nazariyatını ahlakî temeller üzerine inşa etmiş güçlü bir gelenektir. Bu gelenek zaman zaman çeşitli sebeplerle kesintiye uğramış veya suistimal edilmiş olsa da hâlihazırda sahih damarlarla sürdürülen ve nesilden nesile aktarılan mirasıyla İslam toplumunu beslemeye devam etmektedir. Tasavvuf aynı zamanda ısrarla üzerinde durduğu Sünnî inanca bağlılık, amelin ahlak ile bütünleşmesi ve bünyesinde yeniden yorumlayıp şekil verdiği fikrî yapısıyla edebiyat, güzel sanatlar ve mimari gibi toplumun diğer unsurlarını içine alacak şekilde geniş bir alanı kuşatmıştır. Bu alanlara dair ürettikleriyle etkisini sadece İslam ülkelerinde yansıtmakla kalmayan sufi geleneğin Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu'ya kadar, hemen hemen bütün dünyada varlığını hissettirdiği görülmektedir.

Sufilerin Anadolu'nun İslamlaşmasındaki etkin rolü dikkate alındığında tasavvufun doğru anlaşılmasının ve sahih temeller üzerine inşasının, kendi kültürel coğrafyamızın manevi haritasının devamında ne kadar önemli olduğu görülür. Bu sebeple tasavvufi geleneği keşfetmek isteyenlerin yahut temsil edenlerin bu yapıyı, İslam medeniyetinde hayat bulmuş diğer ilim, fikir ve manevi gelenekler üzerinden kavramaları son derece önemlidir. Zira bu yaklaşım İslam kültür atlasının bütünlüğünü hesaba katan bir bakış açısı olmasının yanı sıra tasavvufun temsil ettiği manevi mirasın kendine özgün yerinin belirlenmesi yönüyle de değerlidir.

Elinizdeki eserin amacı, tasavvufun ana konularını temel kaynaklarından hareketle doğru ve anlaşılabilir şekilde sunmaktır. Bu gerçekleştirilirken eserin girişinde tasavvufun Kur'an ve sünnet kaynaklı olduğu açıkça ortaya konulduktan sonra aynı zamanda İslam ilim geleneğinde müstakil bir disiplin olarak nasıl yer aldığı da gösterilmiştir. Birinci bölümde tasavvufun tarihî süreci dikkate alınarak doğuş, teşekkül ve gelişim çizgisi çerçevesinde züht-tasavvuf-metafizik-tarikat şeklinde bir dönemlendirmeye gidilmiştir. Zira tasavvufun oluşum seyrine tasavvufun tarihi açısından bakıldığında ilk merhaleyi, Medine başta olmak üzere İslam coğrafyasının çeşitli şehirlerinde teşekkül eden züht halkalarının oluşturduğu görülür. Bu halkalarda yetişen zâhitler, "kurucu sufiler" adını verdiğimiz mutasavvıfların öncüleri ve onları yetiştiren kimseler olmuşlardır. İlk iki asrı kapsayan bu dönemde öne çıkan konu ve kavramlar daha ziyade "dünya hayatına kendini kaptırmama ve yoğun bir ahiret kaygısı" etrafında şekillenmiştir. Nitekim bu kaygının dışı vurumu şeklinde ortaya çıkan hüznün, göz yaşı, pişmanlık, korku, teslimiyet veya Allah'a duyulan iştiaak ve muhabbet gibi haller zühdi tavrın en belirgin özellikleri olmuştur. Daha ziyade "zâhit" veya "âbit" olarak tanımlanan bu ilk nesli takip eden süreçte dinî hükümlerin mâna boyutunun anlamlandırılması ve bunların kişinin iç dünyasındaki etkileri üzerinde durulmuştur.

Bu bakış açısı; 2. (8.) asır sonrası fıkıhın mukabili olarak kendini konumlandıran, ibadetlerin nefis üzerindeki etkilerini ele alarak bunların ortaya çıkardığı halleri tespit etmeye çalışan ve adına "tasavvuf" denilen ilmî bir disipline dönüşmüştür. Böylece daha ziyade ahlak ve ihsan alanı üzerine inşa edilen tasavvuf; güzel ahlak ile donanmayı amaç edinen, nefsin duçar olduğu hastalıkları tezkiye ve tasfiye yöntemleriyle tedaviye çalışan ve mücâhede, mükâşefe gibi kendine has metotlarla bilgiye ulaşarak nazarî konularını belirleyen müstakil

bir ilim olarak öne çıkmıştır. Züht ise artık kendi başına amaç olmanın yerine ilahî hakikatlere ve marifete ulaşmada araç haline gelmiştir. “Tasavvufun teşekkül dönemi” olarak isimlendirebileceğimiz bu aşamada bir yandan seyrüsülûkün temel amacı olan *ahlaklanmanın* (*tahalluk*) esasları gözetilirken diğer yandan sufilerin sürekli geliştirdiği varlık, âlem ve insan tasavvurlarıyla tasavvuf, metafizik bir ilim olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile sistematik bir yapıya kavuşan bu süreç, onun temsil ettiği Ekberî geleneğin takipçileriyle ileri bir noktaya taşınmıştır.

Tasavvuf tarihi açısından Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî sonrası dikkat çeken bir diğer unsur “seyrüsülûk” adı verilen tasavvufî terbiyenin giderek sistemleşmesi, kendilerine özgü seyir metotlarını benimseyen farklı yol ve ekollere dair örneklerin ortaya çıkması ve bu yapıların “tarikât” adı altında kurumsallaşarak yayılmasıdır. Bunu sağlayan hususlar arasında siyasî ve toplumsal sebeplerin yanı sıra tasavvufun özellikle Gazzâlî'den sonra İslamî ilimler arasında seçkin bir konuma yükselmesi ve âlimler nezdinde kabul görmesi de önemli bir etkidir. Bu durum sultanlar başta olmak üzere ileri gelen devlet adamlarının vakıflar yoluyla sufileri ve tarikât terbiyesinin verildiği tekkeleri desteklemelerini sağlamıştır. Tekke ve tarikâtlar da tasavvufî terbiyenin toplumdaki geniş kitlelere ulaşmasına imkân vermiştir.

Eserin ikinci bölümü, sufi düşüncenin doğru anlaşılmasını sağlayacak ana konular ile seyrüsülûkün aşamalarını temsil eden haller ve makamlara ayrılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise geçmişten günümüze tasavvufa yönelik ileri sürülen bazı eleştiri ve iddialar, ana konular üzerinden işlenerek cevaplandırılmıştır. Ayrıca esere “Ekler” kısmı ilave edilmiştir. Bu bölümde okuyuculara tasavvuf terminolojisinin açıklamalarını içeren bir “Sözlük”, konuyla ilgili derinlemesine bilgi edinmek

isteyenler yol göstermek amacıyla “İleri Okumalar İçin Tavsiye Kitaplar” ve tasavvuftaki temel kavramları, tarikat yapısını ve tarihsel süreçleri görsel olarak açıklayan çeşitli şema ve çizimlerden oluşan “Görseller” yer almaktadır. Eserin yazımına vesile olan kadim dostum Prof. Dr. Ömer Türker’e, tashih ve düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen kıymetli öğrencim Lütfiye Öztatlıcı’ya teşekkür ederim.